

ანტიკური ლიტერატურა

ეპიდემია და ანტიკური ლიტერატურა

ნინო ჩიხლაძე

აპაქი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ქუთაისი, საქართველო
ninochikhladze55@gmail.com

ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციამ კორონავირუსთან დაკავშირებით პანდემია 2020 წლის 11 მარტს გამოაცხადა. მანამდე კი, 30 იანვარს, ჯანმრთელობის მსოფლიო ორგანიზაცია კორონავირუსის გლობალურ საფრთხეზე ალაპარაკდა და ისეთი სიტყვები, როგორიცაა ეპიდემია, პანდემია, პანიკა ჩვენი ყოველდღიური დისკურსის ნაწილი გახდა. ეს სიტყვები ბერძნული წარმოშობისაა და იმაზე მიუთითებს, რომ ძველი ბერძნები ბევრს ფიქრობდნენ დაავადებებზე, როგორც მისი წმინდა სამედიცინო გაგებით, ასევე, როგორც გარკვეულ მეტაფორაზე. ანტიკურ ლიტერატურაში ბერძნები ჭირს *Loimos*-ს, ხოლო რომაელები - *Pestis*-ს უწოდებენ. სტატია ეხება შავი ჭირის ეპიდემიის აღწერას ანტიკურ ლიტერატურაში, კერძოდ, ჰომეროსთან, სოფოკლესთან, თუკიდიდესთან, ლუკრეციუსთან, ვერგილიუსთან და ოვიდიუსთან.

საკვანძო სიტყვები: ეპიდემია, ანტიკური ლიტერატურა, მწერლები, ექიმები.

ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციამ კორონავირუსთან დაკავშირებით პანდემია 2020 წლის 11 მარტს გამოაცხადა. მანამდე კი, 30 იანვარს, ჯანმრთელობის მსოფლიო ორგანიზაცია კორონავირუსის გლობალურ საფრთხეზე ალაპარაკდა. ჩინეთში პნევმონიის აფეთქება 2019 წლის დეკემბერში დაიწყო. ის გამოწვეული იყო კორონავირუსის აქამდე უცნობი შტამით. მალე ეპიდემია მსოფლიოს 210 ქვეყანაში დაფიქსირდა.

ვირუსით ინფიცირების პირველი შემთხვევა საქართველოში 2020 წლის 26 თებერვალს დადასტურდა, 21 მარტს ქვეყანაში საგანგებო მდგომარეობა ამოქმედდა და ისეთი სიტყვები, როგორებიცაა: ეპიდემია, პანდემია, პანიკა ჩვენი ყოველდღიური დისკურსის ნაწილი გახდა. ეს სიტყვები ბერძნული წარმოშობისაა და იმაზე მიუთითებს, რომ ძველი ბერძნები ბევრს ფიქრობდნენ დაავადებებზე, როგორც მისი წმინდა სამედიცინო გაგებით, ასევე, როგორც გარკვეულ მეტაფორაზე (Alchon 2003: 17).

ანტიკურ ლიტერატურაში ბერძნები ჭირს *Loimos*-ს, ხოლო რომაელები - *Pestis*-ს უწოდებენ. საინტერესოა, რომ მსოფლიოში ცნობილი პირველი მხატვრული ნაწარმოები - *ჰომეროსის* ეპიკური პოემა „ილიადა“ (ძვ. წ. მე-8 ს.) სწორედ ჭირის ეპიდემიის აღწერით იწყება: როცა აპოლონის ქურუმს

6. ჩიხლაძე

მხედართმთავარი აგამემნონი უარს ეტყვის, დაუბრუნოს ქალიშვილი ქრისეისი, საკუთარი ქურუმის შეურაცხყოფით განრისხებული აპოლონი ცხრა დღის განმავლობაში შავ ისრებს დაუშენს ბერძენთა ბანაკს, ანუ შავი ჭირის ეპიდემიას მოუვლენს აქაველებს: *ჯერ ჯორები და მკვირცხლი ძაღლები გაწყვიტა, ბოლოს კი ბასრი ისარი ხალხსაც მიაწვდინა: მთელი დღეები მრავალ კოცონზე იწვოდა გვამები*“ (ჰომ. ილ. I, 50-55). მისანმა კალქასმა განაცხადა, რომ დანაელებს საშინელი ეპიდემია არ ასცდებოდათ, სანამ ასულს არ დაუბრუნებდნენ მამას და წმინდა ას ხარს არ შესწირავდნენ აპოლონს (ჰომ. ილ. I, 68-70).

ამგვარად, როცა გავეშეხულ ბერძენთა ჯარი ტროას ასაღებად ემზადებოდა, პირველი დიდი მსხვერპლი, რომელიც აღიწერა „ილიადაში“, შავი ჭირის ეპიდემიას ემსხვერპლა. აგამემნონი, როგორც ჭეშმარიტი წინამძღოლი, ეპიდემიით შეშინებული, გადაწყვეტს: *ოღონდ კი ხალხი გადარჩეს და არ ამოწყდეს, დავაბრუნებ ქრისეისს* (ჰომ. ილ. 120).

ჰომეროსი არ აღწერს შავი ჭირის მიმდინარეობას, სიმპტომებს, უბრალოდ გვაჩვენებს, რომ ეპიდემიისგან ადამიანები და ცხოველები იხოცებიან, დაავადებით გარდაცვლილთა გვამებს წვავენ და რომ ეს არის ღვთიური სასჯელი ადამიანური შეცდომებისთვის. როგორც ჩანს, ეპიდემიას ადამიანები უძველესი დროიდან იცნობდნენ და ჰომეროსმაც, როგორც დიდმა რეალისტმა, აღწერა იგი თავის პოემაში (შდრ. Duncan-Jones 1996: 23-24), თუმცა ეპიდემიას აქ უფრო გარკვეული მხატვრული დატვირთვა აქვს (შდრ. Axarlis 2017:11; Gilman 2010:79). იგი წარმოაჩენს მხედართმთავრის, რომლის ტრადიციული მახასიათებლებია *ქედმაღალი, ამპარტავანი, ხასიათში ისეთ შტრიხს, რომელიც მთელი პოემის მანძილზე თითქმის აღარსად ჩანს: აგამემნონი ეპიდემიის დროს ჩნდება, როგორც თავის ხალხზე მზრუნველი წინამძღოლი. ერთადერთი, რისთვისაც აგამემნონი დათმობაზე მიდის და მამას ქალიშვილს უბრუნებს, აქაველებზე და საბერძნეთზე ზრუნვაა, რადგან იცის, რომ წინააღმდეგ შემთხვევაში, ჭირისაგან მასიურად დაიღუპებიან ბერძნები და ვეღარც ტროელებზე შურისგების მთავარი მისიის შესრულებას შეძლებენ.*

დაახლოებით 270 წლის შემდეგ, ძვ. წ. მე-5 საუკუნეში, ჭირის ეპიდემიას და ხალხის მასობრივ მსხვერპლს აღწერს **სოფოკლე** ტრაგედიაში „ოიდიპოს მეფე“.

ძვ. წ. 430-426 წლებში, პელოპონესის ომის დროს, ათენში მართლა გავრცელდა შავი ჭირი, რომელსაც მოჰყვა მსხვერპლი და ადამიანების დემორალიზება. შესაძლოა, სწორედ ამ ფაქტმა ჰპოვა ასახვა დრამატურგის შემოქმედებაში. შავი ჭირი ათენში იყო ძვ. წ. 430-426 წლებში, ხოლო სპექტაკლი დაიდგა ძვ. წ. 429 წელს. ეს ტრაგედიაც შავი ჭირის აღწერით იწყება: *შავი*

ჭირი ტანჯავს ქალაქს, აცარიელებს კადმოსის მიწას, ხოლო შავზნელი ჰადესი კი კვნესით მდიდრდება (სოფოკლ.ოიდ.პროლ.4-5). ქურუმი ტირესიასი სთხოვს ოიდიპოსს, ისევ იხსნას მათი ქალაქი შავი ჭირისგან, როგორც ერთხელ უკვე სფინქსისგან იხსნა, თორემ დაცარიელებული ქალაქის მეფობა მოუწევს. სენისაგან ხსნის ერთადერთი გზა კი ქვეყნიდან ლაიოსის მკვლელის გაძევებაა და ოიდიპოსი, მიუხედავად იმისა, რომ გრძნობს, ამ საქმის გამომძიებელიც შეიძლება თვითონ იყოს და დამნაშავეც თვითონვე აღმოჩნდეს, იღებს გადაწყვეტილებას, მოძებნოს და დასაჯოს ლაიოსის მკვლეელი, რათა ჭირის ეპიდემიისგან იხსნას ქალაქი. შავი ჭირის თემა გვხვდება სოფოკლეს კიდევ ერთ ტრაგედიაში „ანტიგონე“. წინასწარმეტყველი ტირესიასი აფრთხილებს თებეს მმართველ კრეონს, რომ თუ "მოკლულს ხელახლა მოკლავს", ანუ პოლინიკესს არ დამარხავს, ღმერთები არ აპატიებენ და შავი ჭირი მოედება ქალაქს. ჭირის გავრცელების და ადამიანების დახოცვის შიშით, კრეონიც იღებს გადაწყვეტილებას, შეცვალოს მის მიერვე გამოცემული კანონი და ქალაქი იხსნას საშინელი ეპიდემიისგან.

ძნელი სათქმელია, იცნობდნენ თუ არა ერთმანეთს სოფოკლე (ძვ.წ.490-406) და **თუკიდიდესი** (ძვ.წ.460-400), მაგრამ ისტორიკოსი თუკიდიდესიც ეხება შავი ჭირის ეპიდემიის თემას „პელოპონესის ომის ისტორიაში“ (წიგნი მეორე, თავი მესამე). იგი აღწერს ჭირს, რომელიც თავს დაატყდა ათენს ძვ.წ. 430 წელს. ეს ანტიკურ ლიტერატურაში ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ტექსტია, რომელიც ნათლად გვიჩვენებს, როგორი ზარალის მიყენება შეუძლია ეპიდემიას სახელმწიფოებისთვის (Olson 1996: 88-89; Inwood 2008: 51-52).

ცნობილი ფაქტია, რომ ათენის მმართველი პერიკლესი ჭირით გარდაიცვალა ძვ. წ. 429 წელს. ჭირით თავად თუკიდიდესიც იყო დაავადებული, მაგრამ განიკურნა და გადარჩა. ისტორიკოსი ასეც აღნიშნავს: *დამეჯერება რასაც ამ ჭირზე მოგიყვებით, რადგან მე თვითონ გამოვცადე იგი* (თუკიდ. ისტ. 2, 3, 1120-1125).

თუკიდიდესი ჰყვება, რომ პელოპონესელთა და მათ მოკავშირეთა ძალების ორი მესამედი არქიმანდროსის სარდლობით შეიჭრა ატიკაში და ქვეყნის რბევა დაიწყო. მტრის გამოჩენიდან რამდენიმე დღის შემდეგ, ათენში ეპიდემიის პირველი შემთხვევები აღინიშნა. მსგავსი ჭირი ადრეც ყოფილა სხვადასხვა ადგილას, მაგრამ ის არასდროს გავრცელებულა ასე სწრაფად და არასდროს უმსხვერპლია ამდენი ადამიანი. მის წინაშე უძლური იყო ყველა და ყველაფერი და ხალხი სასოწარკვეთილებამ მოიცვა. ჭირი ეთიოპიაში გაჩნდა, იქიდან ჯერ ეგვიპტესა და ლიბიაში, შემდეგ სპარსეთის მთელ სამფლობელოს მოედო. მოულოდნელად იფეთქა ათენშიც. ჯერ პირეოსში გამოჩნდა, მერე ზემო ქალაქშიც ავიდა და მსხვერპლის რაოდენობა მკვეთრად გაიზარდა.

6. ჩიხლაძე

სწრაფად ედებოდა მთელ ორგანიზმს. ავადმყოფს სუნთქვა უჭირდა და წყურვილი ახრჩობდა. უმრავლესობა მეშვიდე, ან მეცხრედღეს კვდებოდა. ვინც კრიზისს გადაიტანდა, ხშირად სისუსტისგან კვდებოდა, ან ხეიბრდებოდა.

სენი განურჩევლად ცელავდა მდიდარსა და ღარიბს, კარგად მოვლილსა და უპატრონოს. ამ უბედურების ყველაზე მძიმე შედეგი მაინც სულიერი დაცემა იყო: ვინც თავს შეუძლოდ იგრძნობდა, იმედს გადაიწურავდა და სიკვდილს ელოდა. ავადმყოფობა გადამდები იყო და სწულთა მოვლას მხოლოდ ჭირმობილები და გადარჩენილები ბედავდნენ. სენი ადამიანს მეორედ აღარ ეკარებოდა.

ათენელთა უბედურებას ამძაფრებდა ისიც, რომ ქალაქში უამრავი ლტოლვილი იყო. ბინები არ ჰყოფნიდათ, მთელი ქალაქი მომაკვდავებითა და გვამებით იყო სავსე. დაკრძალვის წესებს აღარავინ იცავდა. საკუთარ მიცვალებულს ყველა ისე ასაფლავებდა, როგორც შეეძლო. უსახსრობის გამო ზოგი ნამუსზე სულ იღებდა ხელს და სხვისთვის გამზადებულ კოცონს ეპატრონებოდა.

საერთოდ, ჭირმა ათენში უკანონობა წარმოშვა. რასაც ადრე მალულად თუ ჩაიდენდა კაცი, ახლა ამას აშკარად და უტიფრად კადრულობდა. უცებ შეიცვალა ყველაფერი: მდიდარი კვდებოდა და უქონელი ეუფლებოდა მის ქონებას. რადგან სიცოცხლე და სიმდიდრე გარდამავალ ღირებულებებად იქცა, ყველა წუთიერ სიამოვნებას ესწრაფვოდა. ამაღლებული მიზნისთვის თავის გაწირვა აღარავის სურდა, რადგან არ იცოდა, მოესწრებოდა თუ არა ნანატრ მომავალს: განცხრომა უპირველეს და უმშვენიერეს საქმედ იქცა. აღარ აკავებდა კაცს ბოროტებისგან აღარც ღმერთების და აღარც კანონის შიში, რადგან ყველა ერთნაირად იხოცებოდა და არავინ იცოდა, იცოცხლებდა თუ არა კანონიერ სასჯელამდე. უფრო მძიმე განაჩენი ხომ უკვე გამოტანილი იყო და მის აღსრულებამდე ყველას უნდოდა სიცოცხლით დამტკბარიყო (თუკიდ. ისტ. 3,167-171).

ასეთი იყო ათენელთა გასაჭირი - ქალაქში მათ ჭირი ავლებდა მუსრს, გარეთ კი, მტერი აჩანაგებდა მათ მიწას. სანამ პელოპონესელები ატიკაში იყვნენ, ათენელთა ხომალდები კი - ზღვაში, ჭირი მძვინვარებდა ქალაქშიც და ათენის ჯარშიც. თუკიდიდესი აღნიშნავს, რომ პელოპონესელებმა ატიკა სწორედ ჭირის შიშით დატოვეს. ვერც ქალკიდელთა და პოტიდაიელთა წინააღმდეგ გახდნენ ვერაფერს ათენელები. აქაც შავი ჭირი დაერია მათ. ჰაგნონმა 40 დღეში 4000-დან 500-მდე ჰოპლიტი დაკარგა და უკან გაბრუნდა.

პელოპონესელთა მეორე შემოსევამ და ჭირმა ათენელთა განწყობილება მკვეთრად შეცვალა. ისინი პერიკლესს ადანაშაულებდნენ ყველა უბედურებაში. პერიკლესმა ხალხს უთხრა: *დარტყმა არყევს ადამიანთა*

საკუთარ ძალებში რწმენას, და ეს დაგემართათ ჭირის გამო, მაგრამ დიადი ქვეყნის მოქალაქეებს მართებთ განსაცდელის ღირსეულად გადატანა. უნდა დაივიწყოთ პირადი გასაჭირი და ერთი მიზნის გარშემო გაერთიანდეთ. მოულოდნელი ჭირი იყო. სწორედ მან განგაწყოთ ჩემ წინააღმდეგ, მაგრამ ეს უსამართლობაა. მოულოდნელ წარმატებასაც მე ხომ არ მომაწერდით? ღმერთების მიერ მოვლენილი განსაცდელი უდრტვინველად უნდა მივიღოთ, ხოლო საბრძოლო - მხნედ. ნუ აჩვენებთ მტერს, რომ გასაჭირმა დაგროთუნათ. ღირსეული სწორედ ისაა - ქვეყანა იქნება თუ კაცი - ვინც განსაცდელს მედგრად დახვდება (თუკიდ. ისტ. 3,156-158).

მომდევნო ზამთარს ჭირმა ისევ იფეთქა ათენში. ამჯერად ის მთელ წელიწადს მძვინვარებდა. ამ უბედურებამ დიდად შეარყია ათენის ძლიერება. სიებში შეტანილთაგან 4400 ჰოპლიტი და 300 მხედარი დაიღუპა, დანარჩენი მოსახლეობიდან კი - რამდენი, ვერავინ მოთვლის. ეპიდემიის დროს ათენში გახშირდა მიწისძვრები.

თუკიდიდესი ჰყვება მოზომილად, როგორც ჭეშმარიტი ისტორიკოსი, მაგრამ ემოციურად მიჰყვები ამბავს ექიმთა გარდაცვალებაზე, პაციენტთა ტანჯვაზე. მას შემდეგ, რაც სიმპტომებს აზუსტებს, ისტორიკოსი აღწერს, როგორი ზეგავლენა მოახდინა ეპიდემიამ ადამიანთა საზოგადოებაზე, მორალზე. მისთვის დამახასიათებელი ანტითეზისური სტილით მოგვითხრობს, როგორი გადამდები იყო ეს დაავადება, როგორ სწრაფად ვრცელდებოდა, რამაც გამოიწვია ეჭვი, რომ ეს სასჯელი ადამიანებს ზებუნებრივმა ღვთაებრივმა ძალებმა მოუვლინეს. თუკიდიდესმა დააფიქსირა მნიშვნელოვანი ფაქტი - რომ ადამიანები, დაავადების გადატანის შემდეგ, იძენდნენ იმუნიტეტს. ამბობდნენ, თუკიდიდესის ტექსტისთვის მეტი ყურადღება რომ მიექციათ ე. წ. ჰიპოკრატულ მწერლებს, მედიცინის ისტორია სულ სხვანაირად დაიწერებოდა (Smith 2008:123-126).

თუკიდიდესი იყენებს ბევრ სამედიცინო ტერმინს, რაც ეხმარება მკვლევრებს, 25 საუკუნის წინანდელი ეპიდემიის ბუნების შესწავლაში, ახსენებს დაავადებებს - წითელა, ტიფი და სიფილისსაც კი. შემთხვევითი არ უნდა იყოს, რომ ისტორიკოსის ქანდაკება დგას ავსტრიის პარლამენტის წინ, ვენაში. მას კაცობრიობის წინაშე დიდი და ბევრი დამსახურება მიუძღვის, მათ შორის, სამედიცინო სფეროშიც.

ლუკრეციუსი (ძვ. წ. 99-ძვ. წ. 55) აშკარად თუკიდიდესს ეყრდნობა ჭირის ეპიდემიის აღწერისას „საგანთა ბუნების“ მე-6 წიგნში. ჭირის აღწერის ზედმეტად პესიმისტური დასასრული მკვლევართა ნაწილს აფიქრებინებს, რომ მე-6 წიგნს აკლია გარკვეული ნაწილი - ან დაუსრულებელია, ან დაიკარგა დროთა განმავლობაში. ნაწილის აზრით, ეს თავი ჩაფიქრებული იყო, როგორც ეპიდემიის ამბის დრამატული და სიმბოლური დასასრული (Martínez 2017:33-36).

6. ჩიხლაძე

მე-6 წიგნის 1090-ე სტრიქონზე ლუკრეციუსი აცხადებს თავის გადაწყვეტილებას - ახსნას ავადმყოფობის მიზეზები, რომელსაც იგი მიაწერს ჰაერში ერთად თავმოყრილ მავნე ნაწილაკებს, ავადმყოფობების და სიკვდილის მოტივებს: კატასტოფულად დაავადებული ჰაერიდან ვისუნთქავთ სხვადასხვა დაავადებებს, ინფექციებს. არ აქვს მნიშვნელობა, ჩვენ თავად მოვინახულებთ იმ ქვეყნებს, თუ ჰაერი მოიტანს დაბინძურებულ გარემოს, ინფიცირებულ ცას. ეს ახალი უბედურება და ინფექცია, რომელიც მოულოდნელად ჩნდება, ძალიან საზიანოა როგორც ადამიანებისთვის, ასევე ცხოველებისთვის. იგი ან წყალზე, ან პურზე დაჯდება, ან სხვა საკვებზე, ან ჰაერში იტრიალებს. დაავადებამ ქალაქები მოსახლეობისგან დაცალა და უდაბნოდ გადააქცია (ლუკრ. საგ. ბუნ. 6, 1083-1089).

ლუკრეციუსი აღწერს დაავადების სიმპტომებს: თავი მხურვალეობისგან იწვოდა, თვალები ანთებული იყო, ჩაწითლებული, ხორხი სისხლით იჟღენთებოდა, სუნთქვა ჭირდა. ტკივილი იპყრობდა მთელ სხეულს. ადამიანი თანდათან სუსტდებოდა და მალევე კვდებოდა. ვინც გადარჩებოდა, ხეივანი რჩებოდა - ან ფეხები წაერთმეოდა, ან ბრმავდებოდა (ლუკრ. საგ. ბუნ. 6, 1005-1006).

ექიმებმა არც ძილი იცოდნენ და არც მოსვენება. დაავადება 8-9 დღე გრძელდებოდა. მიწა სავსე იყო ადამიანების გვამებით, ერთმანეთზე ეწყო გარდაცვლილები და მომაკვდავები. ადამიანებმა დაივიწყეს დაკრძალვის წესები. რიტუალები აღარ სრულდებოდა. კოცონზე წვავდნენ ახლობლებს. ყველა ერიდებოდა დაავადებულთან მისვლას. გარდაცვლილებს სასწრაფოდ კრძალავდნენ, ახლოს არ ეკარებოდნენ. არავინ იყო, ვისაც ან ვინმე არ მოუკვდა, ან ავადმყოფობამ ფიზიკურად არ დააზარალა. აღარც მწყემსები მუშაობდნენ, არც სხვები. დაავადებამ ადამიანები გამოკეტა ვიწრო ქოხებში და განწირული იყვნენ სიღარიბისა და შიმშილისათვის. ფრინველები და ცხოველები ტყეს არ ტოვებდნენ.

განსხვავება, ჭირის აღწერისას თუკიდიდესსა და ლუკრეციუსს შორის, გარდა ენისა, არის იმ ჟანრშიც, რომელიც ბერძენმა და რომაელმა ავტორებმა აირჩიეს - თუკიდიდესი შედარებით თავისუფალი პროზით გვიყვება ათენური ჭირის ამბავს, ლუკრეციუსი - შედარებით შეზღუდულ ჰექსამეტრს და ეპიკურ პოემას ირჩევს. გარდა ამისა, თუკიდიდესი ისტორიკოსია და თხრობისას დიდაქტიკური მიზნები ამოძრავებს, ლუკრეციუსი - მაღალ წარმოსახვით პოეზიას ქმნის. ეპიდემიის შესახებ ჩვენი წარმოდგენა, წინამორბედებთან შედარებით, ლუკრეციუსმა გააფართოვა რამდენიმე დეტალით, მაგალითად, რომ ადამიანებს სიკვდილის დროს გენიტალიებს აჭრიდნენ (შდრ. Gomme 1981: 91).

პარადოქსია ის ფაქტი, რომ მომდევნო თავებში ლუკრეციუსის ტექსტი

ეპიდემიასთან დაკავშირებით უფრო ცნობილი იყო, ვიდრე იმათი, რომლებზე დაყრდნობითაც ლუკრეციუსმა ჭირის ამბავი მოგვითხრო.

პუბლიუს ვერგილიუს მაროს (ძვ. წ. 70-ძვ. წ. 19) შემოქმედებაზე დიდი ზეგავლენა ჰქონდა ლუკრეციუსს, რომელთანაც ლექსიკური, თემატური და სტილისტური მსგავსება განსაკუთრებით იგრძნობა ვერგილიუსის „გეორგიკებში“ (შდრ. Aberth 2016: 56-61). შესაძლოა, ყველაზე მეტად, ეს გამოჩნდა სწორედ მისტერიული და დამანგრეველი ჭირის აღწერისას, რომელიც, ვერგილიუსის მიხედვით, მომაკვდინებლად ზემოქმედებს ნორიკუმის (კელტების სამეფოს ლათინური სახელწოდება, რომელიც შედიოდა რომის იმპერიის მფლობელობაში) ცხოველებზე.

„გეორგიკების“ მესამე წიგნში ვერგილიუსი ბევრს წერს მეცხოველეობაზე; შემდეგ ჰყვება საქონლის, ცხენების, ცხვრების, ძაღლების მოვლის, ავადმყოფობების შესახებ; აქედან ლოგიკურად მიდის ე. წ. ნორიკუმის ჭირის აღწერამდე და მესამე წიგნს დეპრესიული განწყობით ასრულებს.

სანამ ეპიდემიის დეტალურ აღწერაზე გადავა, ვერგილიუსი მიაწვდის ჭირის გამანადგურებელ ძალაზე, აღწერს რა ნორიკუმის დღემდე მიტოვებულ, გაჩანაგებულ სამფლობელოს.

ჭირი, რომელსაც ვერგილიუსი გავარვარებულ ღუმელს ადარებს, მისი აზრით, წარმოიშვა დაბინძურებული ჰაერისაგან და დააზარალა პირუტყვის საკვებისა და წყლის მარაგი.

დაავადების სიმპტომებში მთავარი იყო მაღალი სიცხე, მხურვალეობა, რომელიც იწვევდა ძარღვებისა და კიდურების შევიწროებას. დაავადებულ ცხოველს ურთულდებოდა სუნთქვა და აღენიშნებოდა სიმშრალე ყელში. ტრადიციული წამლებით მკურნალობა ცხოველებში ფორიაქს იწვევდა. ისინი ერთმანეთს კბენდნენ და ასახიჩრებდნენ. ილუპებოდნენ ხარები, ძაღლები, ციდან ცვიოდა მკვდარი ჩიტები. ირგვლივ ისმოდა ტკივილისგან დაკრუნჩხული არსებების ბლავილი. ვერგილიუსი ცხოველებს ადამიანების ემოციებს მიაწერს: მშვიდი ძაღლი გიჟდება, კეთილშობილი ცხენი აპათიაში ვარდება. (დაწვრ. იხ. Langmuir 1985). ეპიკოსი აფრთხილებს ადამიანებს, რომ ინფექცია ცხოველებისგან მათზე გადავიდოდა, თუ ისინი კანს რაიმეთი არ დაიფარავდნენ (ვერგ. გეორგ. 3, 125-129).

პუბლიუს ოვიდიუსი (ძვ. წ. 43-ახ. წ. 18) ჭირს აღწერს „მეტამორფოზების“ მე-7 წიგნში (ოვიდ. მეტ. 7, 516-621). როგორც წესი, ოვიდიუსი არცერთ სხვა ავტორს არასდროს ზამავს, მაგრამ „მეტამორფოზების“ ამ ნაწილს აშკარად ეტყობა ლუკრეციუსისა და ვერგილიუსის ზეგავლენა. მიუხედავად ამისა, მან რაღაც დეტალები, წინამორბედებისგან განსხვავებით, ყურადღების მიღმა დატოვა, რაღაც შეარბილა და საბოლოო ჯამში, მოგვცა ეპიდემიის შედარებით მსუბუქი სურათი. ძვ. წ. I საუკუნისათვის ეპიდემიის თემა საკმაოდ

6. ჩიხლაძე

პოპულარული იყო პოეზიაში და ოვიდიუსმა თავისი ნიჭი და მითოლოგიის ცოდნა ამ მოვლენის აღსაწერადაც გამოიყენა.

როგორც თხრობისას ირკვევა, სასტიკი სენით შერისხა კუნძულ ეგინას (საბერძნეთში, სარონიის ყურეს ერთ-ერთი ყველაზე ლამაზი კუნძული, მდებარეობს მის ცენტრში, ათიკასა და პელოპონესს შორის) ხალხი იუნომ, რადგან კუნძულს ეწოდა მისი ქმრის, იუპიტერის ერთ-ერთი საყვარლის სახელი.

ოვიდიუსი მაკაბრეს, საშინელებათა ჟანრის პრინციპებით აღწერს ეპიდემიას: *შიგნეულობა იწვის, ავადმყოფობას სიწითლე მოასწავებს და ცხელი სუნთქვა. ენა სივდება, მშრალი ქარის მხურვალე ქროლით იღება პირი და ისუნთქავს დამღუპველ ჰაერს. სხეულს არ ძალუძს ქვეშაგების ან სამოსელის ატანა, მკერდით ეწებება მიწას გამომხმარს, სიგრილეს ვერ გრძნობს, სხეული კი ახურებს მიწას. არა ჩანს მხსნელიც, მას მძვინვარე ატყდება სენი. თავი აიშვეს, საზრუნავი მიაგდო ხალხმა, სიკეთე გაქრა, უსირცხვილოდ გაშიშვლებულნი წყაროდ, მდინარედ თუ ჭაობში ჩაყუდებულნი ველარ იკლავენ წურვილს, მეტად უძლურდებიან, დამძიმებულებს აღარ ძალუძთ სხეულთა ზიდვა, წყალში კვდებიან. ცდილობს, გაექცეს ამ გარდმოვლენილ უწმინდურებას. მიზეზი არ ჩანს. მიიჩნევენ ადგილს შერყვნილად. ვისაც ძალუძდა სიარული, დალასლასებდა და ცოცხალმკვდარი იდგა ფეხზე. სხვები ვაებით ეკვროდნენ მიწას და თვალებით ითხოვდნენ შველას, ხელებს უმწეოდ აღაპყრობდნენ ვარსკვლავებისკენ, სადაც სიკვდილი წაასწრებდათ, სულს იქ ლაფავდნენ (ოვიდ. მეტ. 7, 500-586). განსაკუთრებით ცუდ მდგომარეობაში აღმოჩნდნენ ექიმები - ისინი თავიანთივე ხელობის მსხვერპლი გახდნენ. დაზარალდა საზოგადოების მორალური და ფსიქოლოგიური მდგომარეობა: ზოგი ადამიანი თავს თვითონ იკლავდა და სიკვდილის შიშს გაურბოდა ისევ სიკვდილით (ოვიდ. მეტ. 7, 578).*

დასკვნა. ანტიკური ლიტერატურა, ისე როგორც ხშირად, ეპიდემიასთან მიმართებაშიც გვაწვდის საინტერესო სურათს. როგორც ირკვევა, ადამიანები იცნობენ და ებრძვიან უძველესი დროიდან ეპიდემიებს 1. მეტ-ნაკლებად მსგავსი სიმპტომებით (გახშირებული სუნთქვა, ცხელება, ხველა, ყელის ტკივილი, დაწითლებული თვალები, გამონაყარი...); 2. მეტ-ნაკლებად მსგავსი მიზეზებით (დაბინძურებული ჰაერი, ხშირად ბუნების, ან ღმერთების გაბრაზებას მიეწერება ეპიდემია, როგორც რისხვა ადამიანების მიერ ჩადენილ ცოდვებზე, ან შეცდომებზე); 3. მეტ-ნაკლებად მსგავსი შედეგებით, რაც ეპიდემიას ზოგადად მოაქვს ადამიანთა საზოგადოებისთვის (გარდაცვლილთა დიდი რაოდენობა, ახლობლების შიში დაავადებულთან ურთიერთობის გამო და მარტოობაში სიკვდილი, ომების შეჩერება, სხვადასხვა ქვეყანაში ეპიდემიის სხვადასხვაგვარი განვითარება, იმუნიტეტის გამომუშავება,

წამალზე მუშაობა, ექიმების მძიმე მდგომარეობა, გახშირებული მიწისძვრები, საზოგადოების დემორალიზაცია, დეპრესია და მრავალი სხვა.

დროდადრო ეპიდემიის ტალღა გადაუვლიდა ხოლმე სამყაროს და დროდადრო მწერლების ყურადღებას იქცევდა ადამიანთა მოდგმის ეს ერთ-ერთი საშინელი რისხვა, რომელიც არ არის მხოლოდ დაავადება, რომელსაც მედიცინის სფერომ უნდა უშველოს.

ეპიდემია იყო სამედიცინო გამოწვევა, სახიფათო და შეცდომაში შემყვანი, მაგრამ ადამიანის ორგანიზმი არ იყო დაუცველი და შინაგანი იმპულსებით, მედიცინასთან ერთად, ცდილობდა გამკლავებოდა სენს. ეპიდემია, ასევე იყო სოციალური გამოწვევა - ოჯახები და მეგობრები ასეთები ვეღარ რჩებოდნენ საშინელი ტანჯვის გამო, ამიტომ არ არის გასაკვირი ის მორალური კოლაფსი, რომელიც თან სდევდა ეპიდემიას და რომელიც პირველად ლიტერატურაში თუკიდიდესმა აქცია ჭირის ამბის მთავარ აქცენტად.

ანტიკური ავტორების მიერ ლიტერატურაში შემოტანილი ეპიდემიის თემა განიცრცო და შემდგომშიც არაერთხელ შეგვხვდრია მწერლობაში, მაგალითად, ჩოსერთან, ბოკაჩოსთან, თომას მანთან, კამიუსთან, დოსტოვესკისთან, ტურგენევთან, დიკენსთან, დეფოსთან, შელისთან და სხვებთან.

რა ისწავლეს ადამიანებმა ეპიდემიისგან, ძნელი სათქმელია. რას ვისწავლით ჩვენ, დრო გვიჩვენებს. მთავარია, რომ კაცობრიობამ იცის ეპიდემიის რამდენიმე მაგალითი, საკმაოდ მძიმე შედეგებით, რაც, ვფიქრობთ, კარგად გამოჩნდა ანტიკური ლიტერატურის ჩვენ მიერ განხილულ ავტორებთანაც, მაგრამ კაცობრიობა გადარჩა და ჩვეულებრივი ცხოვრების რეჟიმს ბევრჯერ დაუბრუნდა. ჩვენც გადავრჩებით.

p.s. სტატია დაიწერა მსოფლიოში კოვიდ 19-ის ეპიდემიით დიდი ჟამიანობის დროს, როცა ბევრ ქვეყანაში, მათ შორის, საქართველოშიც, საგანგებო მდგომარეობა იყო გამოცხადებული.

01.05.2020

ლიტერატურა

Aberth 2016: Aberth J., The Black Death: The Great Mortality of 1348-1350: A Brief History with Documents. Springer. ISBN 9781137103499, 2016;

Alchon 2003: Alchon S.A., New Global Epidemics in New Perspectives, University of New Mexiko Press, 2003;

Axarlis 2017: Axarlis N., Plague Victims Found: Mass Burial in Athens, Cambridge University Press, Cambridge 2017;

Gilman2010: Gilman, Sander L. Moral panic and pandemics. The

6. ჩიხლაძე

Lancet. 375 (9729): 1866–1867. doi:10.1016/S0140-6736(10)60862-8. ISSN 0140-6736. PMC 7135638. PMID 20521345, 2010.

Gomme 1981: Gomme, A. W., ed. A. Andrewes and K. J. Dover. An Historical Commentary on Thucydides, Volume 5. Book VIII, Oxford University Press, Oxford 1981.

Duncan-Jones 1996: Duncan-Jones R., The Impact of the Antonine Plagues, JRA 9, 1996.

Inwood 2008: Inwood S., Tragedy and Athenian Religion. Lexington Books. ISBN 9780739104002, 2008.

Langmuir 1985: Langmuir A., formerly chief epidemiologist at the Centers for Disease Control in Atlanta, US. New England Journal of Medicine, 1985 1030. <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,963885,00.html>.

Littman 2009: Littman J., "The plague of Athens: epidemiology and paleopathology". The Mount Sinai Journal of Medicine, New York 2009.

Martínez 2017: Martínez J., Political consequences of the Plague of Athens, Graeco-Latina Brunensia. 22 (1): 135–146. doi:10.5817/GLB2017-1-12. ISSN 1803-7402, 2017.

Olson 1996: Olson PE, Hames CS, Benenson AS, Genovese EN. "The Thucydides syndrome: ebola deja vu? (or ebola reemergent?)" Emerging Infectious Diseases 2, 155–156. ISSN 1080-6059, 1996.

Smith 2008: Smith A., Plague in the Ancient World: A Study from Thucydides to Justinian, Oxford University Press, Oxford 2008.

Classics

Epidemic and Ancient Literature

Nino Chikhladze

Akaki Tsereteli State University
Kutaisi, Georgia
nino.chikhladze55@atsu.edu.ge.

The World Health Organization (WHO) announced a pandemic on March 11, 2020 and words such as "epidemic," "pandemic," and "panic" became part of our daily discourse. These words are of Greek origin and indicate that the ancient Greeks thought a lot about diseases, both in its purely medical sense and as a metaphor for the wider conduct of human affairs. In some memorable passages in Ancient literature, the Greeks call Loimos a plague, while the Romans call it Pestis. The article deals with the description of the epidemic in ancient literature, in particular with Homer, Sophocles, Thucydides, Lucretius, Virgil, and Ovid.

Keywords: *epidemia, ancient literature, writers, doctors.*

The World Health Organization (WHO) announced a pandemic on March 11, 2020. The outbreak of pneumonia in China began in December 2019. It was caused by a hitherto unknown strain of coronavirus. The epidemic soon spread to 210 countries.

The first case of infection with the virus in Georgia was confirmed on February 26, 2020. On March 21, a state of emergency was declared in the country, and words such as "epidemic", "pandemic" and "panic" became part of our daily discourse. These words are of Greek origin and indicate that the ancient Greeks thought a lot about diseases, both in its purely medical sense and as a certain metaphor.

In ancient literature, the Greeks called *Loimos* a plague, while the Romans called it *Pestis*. It is interesting, that the world's first famous work of art - Homer's epic poem "Iliad" (8th century BC) begins with a description of the plague epidemic. The title of the first chapter is "The plague. Anger".

Homer does not describe the Black Death, its symptoms, simply showing, that people and animals are dying from the epidemic, the corpses of those who have died of the disease are being burned, and that this is a divine punishment for human error.

About 270 years later, the 5th century BC, Sophocles described the tragedy of the plague and the mass sacrifice of the people in the tragedy "King of Oedipus".

In 430-426 BC, during the Peloponnesian War, a black plague broke out in Athens, resulting casualties and demoralization. Perhaps, it was this fact that was reflected in the playwright's work. The Black Death was in Athens in 430-426 BC, and the play was staged 429 BC.

This tragedy also begins with a description of the Black Death. Propheet Tiresias asks Oedipus to save their city from the plague again, as he once saved it from Sphinx. Here, too, the factor of the epidemic helps the ruler of Thebes to make a decision that is useful for the people.

The only way to get rid of plague, is to expel the killer of Laios from the country, and Oedipus, although he feels that the investigator in this case may be himself and the perpetrator himself too, decides to find and punish the killer of Laios to save the city from the plague.

The theme of the Black Death will again be voiced in Sophocles' tragedy "Antigone". The prophet Tiresias warns Creon, the ruler of Thebes, that if the slain man is killed again, that is, he does not bury Polynices, Gods will not forgive him, and a black plague will hit the city.

Creon previously told Antigone that nothing could change the decision to punish Antigone for going against the law, but for fear of spreading plague and killing people in hi town, Creon also decided to change the law he had issued and save the city from a terrible epidemic.

6. ჩიხლაძე

It is difficult to say whether Sophocles (904-406 BC) and Thucydides (460-400 BC) knew each other, but the historian Thucydides also deals with the Black Death epidemic in the History of the Peloponnesian War (Book Two, Chapter Three). He describes the plague that struck Athens in 430 BC. This is one of the most important texts in ancient literature that clearly shows how much damage the epidemic can do to states.

It is a well-known fact that Pericles, the ruler of Athens, died of a plague in 429 BC. Thucydides himself was afflicted with the plague, but he recovered and survived.

The magnitude of the epidemic begins in the early stages. The place of its probable origin is North Africa. It first spread over Egypt and Libya, and then spread over a large area. The historian says the plague engulfed many regions of Africa and suddenly engulfed Athens. Thucydides uses many medical terms which help researchers study the nature of the 25-century-old epidemic. He mentions diseases - measles, typhoid and even syphilis.

It should be no coincidence that the statue of the historian stands in front of the Austrian Parliament in Vienna. He has a great many merits before mankind, including in the medical field.

The overly pessimistic ending to the description of the plague makes some scholars think that the 6th book lacks a certain part or is incomplete. Some think, that this chapter was conceived as a dramatic and symbolic ending. In the 1090th line of Book 6, Lucretius declares his decision to explain the causes of illness, which he attributes to the harmful particles that accumulate in the air, the causes of illness and death.

The doctors knew neither sleep nor rest. Disease lasted for 8-9 days. The land was full of corpses of people, with dead and dying on top of each other. People forgot the rules of burial. The rituals were no longer performed. Relatives were burned at the stake. Everyone avoided coming to the patient. The dead were urgently forbidden to touch near. There was no one who either died or was not physically harmed.

Neither the shepherds nor the others worked. The disease locked people in narrow huts and was doomed to poverty and hunger. Birds and animals did not leave the forest.

The difference between Thucydides and Lucretius when it comes to affliction, apart from language, is also in the genre chosen by Greek and Roman authors - Thucydides tells the story of the Athenian plague with relatively free prose, Lucretius - chooses a relatively limited hexameter and epic poem. In addition, if he is a great historian and drives didactic goals in his narration, Lucretius - creates highly imaginative poetry. Also, our understanding of the epidemic, compared to its predecessors, was expanded by Lucretius in a few details, such as the fact that humans were cut off their genitals at the time of their death.

Paradoxically, the work of Lucretius in later generations was better known than that of those on whom Lucretius once again told the story of the plague and whose purpose was to help the next generation.

Lucretius had a great influence on the work of Publius Virgil Maro (70 BC - 19 BC), with whom lexical, thematic and stylistic similarities are especially felt in Virgil's "Georgics".

Perhaps, most of all, this appeared precisely in the description of the mysterious and devastating plague which, according to Virgil, had a devastating effect on the animals of Noricum (the Latin name for the Celtic kingdom, which belonged to the Roman Empire).

In the third book of "Georgics", Virgil writes much about livestock; Followed by information about cattle, horses, sheep, dog care, diseases; From here logically goes to epidemic, Before describing the plague of Noricum and completing the third book with a depressed mood.

Before moving on to the detailed description of the epidemic, Virgil points to the crushing power of the plague, describing how looks like now the abandoned, ruined domain of Noricum.

The plague, which Virgil compares to a melted furnace, in his view, arose from polluted air and damaged the livestock feed and water supply.

The main symptom of the disease was high fever, which caused narrowing of the veins and limbs. The sick animal had difficulty breathing and felt dryness. Treatment with traditional medicines has caused forage in animals. They bit each other and mutilated. The bulls, the dogs, the dead birds were falling from the sky. Around them, the howls of pain-stricken creatures could be heard. Virgil warns that the infection would spread to humans if it did not cover the skin with something.

Virgil attributes human emotions to animals: a quiet dog goes crazy, a noble horse falls into apathy.

Virgil's psychological accents show a clear relationship with Thucydides, which was also later used by Lucretius.

Publius Ovidius Naso (43-18 BC) describes the plague in Book 7 of the Metamorphoses (Ovid. Met. 516-621). It should be noted that, as a rule, Ovid never imitates any other author, but this part of "Metamorphoses" is clearly influenced by Lucretius and Virgil.

Still, he left some details, unlike his predecessors, beyond attention, softened something, and finally gave us a relatively light picture of the epidemic.

By the first century BC, the subject of the epidemic was quite popular in poetry and Ovid used his talent and knowledge of mythology to describe this event.

The 7th chapter of Ovid's "Metamorphoses" is called: *The Plague. Mirmidonians*.

6. ჩიხლაძე

According to the story, the people of Juno, one of the most beautiful islands in the Greek Gulf of Saronia, located in the center of it, between Attica and the Peloponnese, were shocked by the cruelty, as the island was named after her husband, Jupiter's one of lovers.

The subject of the epidemic introduced into the literature by the ancient authors has been widely discussed in the next literature, such as at Choser, Bokacho, Thomas Mann, Camus, Dostoevsky, Turgenev, Dickens, Defoe, Shelley, and others. From time to time, a wave of epidemics swept the world, and from time to time, writers' attention was drawn to one of the most horrific rages in human history.

Ancient literature, as often it does, gives us an interesting picture of the epidemic. As it turns out, not only the symptoms and course of the disease (increased respiration, fever, cough, sore throat ...) are similar, but also the consequences of the epidemic in general for the human community, namely: large numbers of deaths, fear of loved ones and loneliness, Stopping wars (for example, the wars in Syria have stopped now, In Israel), various epidemic developments in different countries, immune production, working on drugs, doctors' plight, frequent earthquakes (even now, insignificant, but still significant in Georgia), often attributed to nature or the wrath of the gods, as anger over sins committed by humans or errors, demoralization and depression, and many more.

What people have learned from the epidemic is hard to say. Time will tell what we will learn. The main thing is that humanity knows a few examples of the epidemic, with quite serious consequences, which we think has been well illustrated by the authors of the ancient literature we have discussed, but humanity has survived and returned to a normal lifestyle. We will survive too.

p.s. The article was written during the Great Pandemia, when a state of emergency was declared in many countries, including Georgia.

01.05.2020